

“İÇ OĞUZA TAŞ OĞUZ ASI OLUP BEYREK ÖLDÜĞÜ

BOYI’NIN TAHLİLİ*

Dr. Doğan KAYA

Bilindiği gibi Dede Korkut Kitabında on iki hikâye vardır. Biz bu çalışmamızda sonuncu hikâye olan “İç Oğuz Taş Oğuz asi Olup Beyrek Ölügi Boyı”nı tahlil etmeye çalışacağız. Temas edeceğimiz konuların başlıcaları şunlardır.

1. Olay

2. Dil

- a. Yemin sözleri
- b. Dilek sözleri
- c. Tekrar sözleri
- d. Hitap sözleri
- e. Mısra başı kâfiyeli sözler
- f. Deyimler
- g. Renkler
- h. Sayılar
1. İsim vermeler

3. Sosyal hayat

- a. Gelenek
- b. Müşavere
- c. Mücadele
- d. Aile

4. Maddi unsurlar

- a. Alet ve eşyalar
- b. Kıyafetler
- c. Hayvanlar

5. Manevi unsurlar

- a. İnsanların karakteristik yapıları
- b. İnanç

6. Tipler

7. Zaman ve mekân

* Yayımlandığı yer: *Kızılırmak*, I (5), 5. 1992, s. 26-29.

Destanı tahlil ederken Muharrem Ergin'in "*Dede Korkut Kitabı Metin-Sözlük*" adlı eserinden faydalandık. İktibaslarda gösterilen numaralar bu eserin sayfa numaralarıdır.

1. OLAY

Hikâyede vuku bulan olayı şu şekilde özetleyebiliriz: İç Oğuz beyi Kazan'ın tertiplediği "yağma"ya, Dış Oğuz davet edilmediği için katılmaz. Bu yüzden Dış Oğuz, İç Oğuz'a düşman olur. Kendilerine destek olmadığı için de Beyrek öldürülür. Kazan, Dış Oğuz beyi Aruz'dan, Beyrek'in intikamını alır.

2. DİL

Dede Korkut Türk dili yâdigârlarının başında gelen bir eserdir. Mevcut metinlerden anlaşıldığına göre Dede Korkut hikâyeleri Azerî sahasının eseridir. Hikâyeler ifâde edilirken canlı, tabii ve akıcı bir üslup kullanılmıştır. Kimi zaman mecaz ve istiarelere müracaat edilerek, kimi zaman da ses benzerliği olan kelimeler artarda kullanılarak zengin bir ifade gücü sağlanmıştır. Hikâyeleri okuyan-veya dinleyen- kendisini sosyal hayatın içinde bulur. Zirâ seçilen sözler hayattan alınan sözlerdir. Bunlardan bazılarını şöyle gösterebiliriz:

a. Yemin sözleri

Aruz, Kazan'ı bırakıp kendi taraflarına geçmesini isteyince Beyrek, minnet borçlu olduğu Kazan'a ihanet etmez ve şunları söyler:

*Men Kazanun ni'metini çok yemişem
Bilmez-isem gözüme tursun
Kara koçda kazılık atına çok binmişem
Bilmez isem mana tabut olsun
Yahşı kaftanların çok geymişem
Bilmez-isem kefenüm olsun
Ala bargâh otağına çok girmişem
Bilmez-isem mana zindan olsun
Men Kazandan dönmezem bellü bilgil (s.118)*

b. Dilek sözleri

Sen sağ ol (s. 119)

Ölüm vakti geldiğinde aru imandan ayırmasın, ağ sakallu baban yiri uçmağ olsun, ağ pürçekli anan yiri behişt olsun, Kâdir seni nâmerde muhtaç itmesün, ağ alnunda biş kelime duâ kılduk kabul olsun, âmin âmin diyenler didar görsün, yığışdursun dürişdürsün günahunuzu Muhammed Mustafa'ya bağışlasun hanım hey (s. 121)

c. Tekrar sözleri

Herze merze söyleme (s. 118)

d. Hitap

Bre kavat (s. 116)"

e. Mısra başı kafiyeli sözler

...kara kaçta kazuluk atlarum kişnetdiler, kaza benzer kızımız gelinümüz bunlu oldu (s. 116)

... namerd tayın kakıdı Beyreg'i kılıçladı, kara kana bulaşdı, bunlu oldu (s. 119)

f. Deyimler

el almak (s. 116), aleyk almak (s. 117), yüz para eylemek (s. 118), kana susanmak (s. 118), şiven kopmak (s. 119), eli yakasında olmak (s. 119), at salmak (s. 120), ağ çıkarıp kara giymek (s. 119)

g. Renkler

İncelediğimiz hikâyede çeşitli teşbih ve tasvirler vardır. Oğuz kızları, kaza benzemekte, oğlanları ağca yüzlü, babalar ağ sakallı; analar, ağ pürçeklidir. Evler ağ, atlarda ağ boz renktedir. Hikâyede rastladığımız başlıca renkler, boz, kara ve aktır.

kara başım bunaldı (s. 116, 117), kara kan (s. 118), ağ-bozat (s. 118), ağca yüzlü kız gelin (s. 119), Boz ok (s. 116).

Renkler hususunda Ziya Gökalp bazı görüşler ileri sürmüştür. Gökalp, "*Türk Medeniyeti Tarihi*" adlı eserde renkleri tasnif ederken ak ve kara olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Türkler, "Gök Tanrı, yağız yer" sözlerinde olduğu gibi "ak"a "gök", "kara"ya "yağız" demişlerdir (Gökalp, 1974; 146). Tanrılardan Bay Ülgen'e "ak", Erlik Han'a "kara" sıfatlarını uygun görmüşlerdir. Aynı şekilde ruhlar da ak ve kara

ünvanları ile anılmıştır. “Ak çor ve kara çor, ervah-ı tayyibe(iyi ruhlar) ve ervan-ı habise (kötü ruhlar) demektir” (Gökalp, 1974; 148). Ayrıca yaz ayinlerini idare eden “ak şaman”, kış ayinlerini icrâ eden “kara şaman” vardır.

Gökalp; bir başka bölümde renklerle; yön ve denizleri şu şekilde gruplandırır:

Şimal-kara-Karadeniz
Cenup-kızıl-Kızıldeniz,
Garp-ak-Akdeniz
Şark-gök-Gökdeniz (Mavideniz) ((Gökalp, 1974; 122).

Ziya Gökalp mevsimlerin enası-ı erbanın, dört mabudun (Gökhan, Kızılhan, Akhan, Karahan) ve totemlerin renkleri bulunduğunu ifade ederek şu şekilde genel bir tasnif yapmıştır.

1	2	3	4
Cenup	Şark	Garp	Şimal
Yaz	İlkbahar	Sonbahar	Kış
Ateş	Ağaç	Demir	Su
Kuş	Koyun	İt	Domuz
Kızılhan	Gökhan	Akhan	Karahan

(Gökalp, 1974; 127)

h. Sayılar

“İç Oğuz Taş Oğuz Asi olup Beyrek Öldiği Boyı”nda sayı olarak 3, 7, 40, 50, 60, 100 ve 366 gibi motiflere rastlıyoruz.

Başlıca tespitlerimiz şunlardır:

- 3: Üç Ok, Kazan üç yılda bir beylerini toplar.
- 7: Kazan, Beyrek ölünce üzüntüsünden 7 gün divana çıkmaz.
- 40: Beyrek 40 yiğitle Aruz’un evine gider.
- 50: Beyrek’in ölümü üzerine 40-50 yiğit kara giyer.
- 60: 60 tutan sünü, 60 tutam ala gönder.
- 100: 100 parça eylemek
- 366: Kazan’ın yağmasına 366 alp eren gelir.

Bu sayıların Türk kültür hayatında önemli rolü vardır. Bilhassa 3, 7, 40 ve 100 gibi sayılar, birçok yönden Türk'ün inanç düşünce ve yaşantısında etkili olmuştur. Şimdi bu sayılarla ilgili olarak esatiri devirlere ait bazı bilgiler verelim.

3 sayısı: *“Yakutların büyük Tanrısı Ayığ-toyon, yeryüzündeki insanların zahmet çektiklerini ve kötü ruhlarla hastalıkların elinde kırılıp gittiklerini görünce, yeryüzüne üç Şaman göndermiş ve onların da cadırlarının önüne üç ağaç dikmiş.”* (Ögel, 1971; 185)

Yaratılış efsanesinde şeytan denize üç defa dalar.

Altay Yaratılış Destanı'nda tanrı, dünya ile birlikte üç balık yaratır, dünyayı bunun üzerine kor.

Oğuz Kağan'ın ilk karısından Gün-Ay, Yıldız, ikinci karısından da Gök, Dağ, Deniz isminde üçer çocuğu olur.

Oğuz Kağan Destanı'nda Uluğ Türk, rüyasında bir altın yay ile üç gümüş ok görür.

“Hazer denizinin kıyısında Gaokerena adında üç ayaklı eşekler vardır. Avcı Bineger hikâyesindeki geyik üç ayaklıdır. Süt Gölü'nden çıkan, resimleri şamanların davullarına da yapılmış olan Pura adındaki koçlar üç boynuzludur” (Uraz, 1967; 185)

7 sayısı: *“Tufan hakkında Altaylıların bir efsânesine göre, tufan olacağında ilk olarak demir boynuzlu, gök yeleli bir keçi 7 gün yeryüzünde dolaştı ve şöyle dedi: Yedi gün zelzele oldu, yedi gün yer ateş püskürdü. Yedi gün yağmur yağdı. Yedi gün fırtına oldu, dolu yağdı. Yedi gün kar yağdı. Tufanın başlangıcında da yedi aziz kardeş vardı ki bunlar gemi yapmışlardı.”* (Uraz, ; 185-186)

“Yakutlara göre Tanrı ilk defa yedi insan yaratmıştı. Bütün Yakut boyları ve hatta insanlır bu yedi atadan meydana gelmişti” (Ögel; 591)

Bunların yanında Türk mitolojisinde rastladığımız *yedi öküz, yedi köpek, yedi kurt, yedi tamu, yedi oğul, yedi kız, yedi kardeş, yedi yıl, yedi savaş, yedi başı dev* örneklerinde olduğu gibi yedi ile ilgili unsurları daha da çoğaltabiliriz.

40 sayısı: Türk kültür hayatında yer alan sayıların içinde, kırk sayısının önemi büyüktür. Öyle ki, kırk motifi üzerine başlı başına bir çalışma yapılacak kadar malzeme mevcuttur. Ancak, biz burada bazı örnekler vermekle yetineceğiz.

Manas, kızını kendisine vermeyen Temür Han'ın üstüne gider. Bu sırada önünde kırk yiğit, arkasında da kırk bin kişilik ordu vardır (Ögel; 516).

Güney Sibirya ve Altay'daki Türk mitolojisinde çocuklar kutsal bir taya biner. Tay bunları Demir dağa götürür. Orada Katay Han'ın "*Kırk boynuzlu boğa*"sına rastlarlar. Boğayı öldürüp geri dönerler (Ögel; 59).

Manas doğduğu zaman Yakup Han'ın yanına Hitay'dan kırk elçi gelerek, büyüdüğünde Manas'ın Hitay'ı alacağını söyleyip giderler (Ögel; 507).

"Bazı ejderhalar vardır ki, onlar yenilmez ve ölmezler, ancak bunların tılsımları bozulursa ölürler. Bu gibi ejderhaların kırk günlük bir uyku zamanı vardır. İşte o zaman ejderhanın yanına gidilir, üzerinden kırk tane kıl koparılır, ateşe atılarak yakılırsa ejderha da ölür" (Uraz; 187).

Ayrıca Türk destan, masal ve efsanelerinde *kırk gün kırk gece, kırk oda, kırk kız, kırk yiğit* gibi motifler devamlı olarak karşımıza çıkar.

100 sayısı: Göktürkler'in "*Kurttan Türeyiş Efsanesi*"nde Dişi kurt ve sağ kalan Türk'ten çoğalan çocuklar zamanla yüz aile haline gelmiş ve birkaç nesil sonra da mağaradan çıkmıştır (Ögel; 509).

60 ve 100 sayısı: Yakup oğlu Er Manas, on dört yaşına gelince Hokend'den altmış aygır ve yüz at alır (Ögel; 509).

1. İsim Vermeler

Hikâyede kahramanların *Ters Uzamış, Alp Rüstem, Dölek Evren Kara Göne* gibi bazıları, bir takım vasıfları ile anılmıştır. Türkler, çocuklarını yapmış oldukları aksiyonlarına göre değerlendirir.

Çocuklarına irsi bir liyâkat tanımazlar. Çocuklar yapacakları işlere göre ad alırlar. Ancak, burada kişi isimlerinin yanında bir takım lakap veya unvanlarını da görmekteyiz.

Bu, günümüz toplumunda da vardır. Toplum, kişinin fiziki yapısına, huyuna, işine, mesleğine, bedeni arızasına bakarak bazı lakaplar takar. Dede Korkut hikâyelerinde bu şeklin karşımıza çıkması, bizleri, Türkleri ad ve lakap vermenin çok eski bir gelenek olduğu düşüncesine götürüyor.

3. SOSYAL HAYAT

a. Gelenek

“İç Oğuz’a Taş Oğuz asi olup Beyrek Öldüğü Boyı” nda Türklerde başlangıçtan beri yaşatılan bir geleneğin izlerini bulmaktayız; yağma geleneği.

Oğuz Türklerinde ülke; idâri teşkilat olarak ikiye ayrılmıştır. İç Oğuz-Dış Oğuz. İç Oğuz Üç Ok, Dış Oğuz’da Boz Ok’tur. Asıl idare İç Oğuz’un elindedir. Hikâyede İç Oğuz’un başında Kazan bulunmaktadır. Üç Ok, Boz Ok bir araya geldiği zaman Kazan evini yağmalatır. Nedir bu “yağma?”. Sorumuza cevap vermeden önce hikâyede konu ile ilgili olarak tespit ettiğimiz kısımları aktarmak istiyoruz.

“Üç Ok Boz Ok yağnak olsa, Kazan ivin yağmaladur idi. Kazan girü ivin yağmalatdı. Kaçan Kazan ivin yağmalatsa halalının elin alur, taşra çıkar idi, andan yağma iderleridi. Taş Oğuz biglerinden Aruz, Emen ve kalan bigler bunu işitdiler; ayıtdılar ki bak bak şimdiye degin Kazan’un ivin bile yağma ider idük; şimdi niçün bile olmayavuz; didiler. İttifaki cemi Taş Oğuz bigleri Kazana gelmediler adavet eylediler”

“Dağıtma, kapışma” anlamına gelen “Poçlat” adı verilen ve İran Edebiyatında “Han-ı Yağma” olarak bilinen bu geleneğe göre, kabilenin reisi kendi tebaasına çok israflı bir ziyafet verir ve malını mülkünü yağmalatır (İnan, 1987; 645).

Asrımızda, Kuzey Amerika yerlilerinden *Nukta, Tlingit. Aleu Hayda, Kuakutil* kavimlerinde bu geleneğin yaşatıldığı tespit edilmiştir. Halkbilimci Cahit Öztelli bu geleneğe benzer bir uygulamanın Zile’de yaşatıldığını söylemektedir. Bir düğün sırasında düğün sahibinin evi yağma edilir. Tabii ki bunda, karşı çıkma diye bir şey söz konusu

olamaz. Ancak düğün sahibinin yapabildiği tek şey daha önceden kıymetli eşyaları saklamaktır (Öztelle, 1963; 3080-3082).

Anadolu'da yağma geleneğine benzer bir gelenek de Karasınır (Çumra-Konya) köyündedir. Düğün yemeği verilirken sıra pilava geldiğinde herkes elindeki kaşıkla bu anı bekler. Pilav gelince "Haydi" sözü ile herkes acele ve telaşlı olarak pilavı kaşıklar. Bu âdet Burhan-ı Katı'de ifade edilen Han-ı Yağma (Sultanların ve başka kibar ve zengin kişilerin düğünlerinde herkese yedirilen yemek) ile Kaşgarlı Mahmut'un bildirdiği kençzliyü geleneğine çok benzemektedir (Öztelli; 3081) *Kençzliyü*; Hanların düğünlerde veya bayramlarda otuz arşın yüksekliğinde ve minare gibi yağma edilmek için yapılmış sofradır (Divanü Lügati't-Türk, 1941; 438). Saim Açıkgöz de Bakır kasabasında yağma geleneğinin izlerini tespit etmiştir. Gerdek gecesi damat, sağdıç ve arkadaşları ekmeğin yumurta ve zeytinyağı içinde ufalanıp pişirildiği ve "karıştırma" adı verilen bir yemek hazırlarlar. Karıştırma yenirken adeta yağmalanır ve kendisine haz bir biçimde yenir (Açıkgöz, 1963; 3235).

Yağma geleneğinin eski Türklerde bulunduğu dair elimizde kesin bir bilgi yoktur. Ziya Gökalp, ilkel kavimlerde görülen bu geleneği şöyle ifade eder:

"Bu kaidenin esası gayet masraflı, muhteşem bir ziyafettir. Bu ziyafette misafirlerin yiyebileceklerinden çok fazla elbiseler ve bilhassa tepeler teşkil edecek kadar bakır kulplarla yorganlık pöstekiler vesaire yığılır. Davet sahibi bütün bu şeylerin davetliler tarafından kaldırılıp götürülmesini teklif eder. Götürürler. Davetliler götüremedikleri takdirde bu yağılan eşya sahibi tarafından tahrip olunur ve denize atılır. Bununla beraber bu ziyafet ilk bakışta görüldüğü gibi hasbi (karşılıksız) değildir. Bu ziyafet, davetlilere yapılan bir çeşit meydan okumadır. Çünkü adet gereğince davetliler bu ziyafete çok üstün bir ziyafetle mukabele etmeye mecburdurlar. Eğer davetliler, daha müsrifhane ve muhteşem bir ziyafetle mukabele edip evvelki ziyafete tefevvuk edemezlerse bütün haysiyet ve şereflerini kaybederler. O zaman ilk ziyafet sahibi, onlara ait ma'şeri totemi kendi namına yahut sülalesi nam ve hesabına kaydeder. Bu suretle davet sahibi davete mukabele edemeyen zümreyi kendi hakimiyeti altına alır" (Gökalp; 63-64).

Kanuni Sultan Süleyman Şehzadeleri için yaptırdığı sünnet düğününde "çanak yağması" diye bir yağma yaptırmıştır. Kendisi de

şehzadelerle birlikte saray penceresinden yağmayı seyretmiştir. Bu bilgileri Lokman adlı bir nakkaşın Hünernâme adlı eserindeki bir minyatürden öğreniyoruz. Eser Topkapı sarayı hazinesindedir. Minyatür ise, II. Cildin 119 b ve 120 a varaklarındadır.

Cahit Öztelli, “*Yağma Geleneği*” adlı yazısında yeniçeri maaşları verilirken yahut önemli ve sevinçli günlerde, saray bahçesindeki çanakların kapışıldığını kaydediyor. Çorbayı kapmamak asker arasında bir baş kaldırma mânâsına gelirdi. Bu yüzden çorba kapışılırken padişaha müjdelere gider, kurbanlar kesilirdi (Öztelli; 3080).

Oğuz boylarında, davetlerde attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırmak âdettir. Bu hikâyede de böyle bir durumla karşılaşılıyor. Yağmaya katılmayan Aruz, beyleri davet eder. Kesilen hayvanların erkek cinsi olmasının sebebi; sanırız, hayvanların çoğalmasını temin içindir. Dişi hayvan kesimiyle tabii ki, bu imkândan mahrum kalacaktır.

Günümüzde bir gelenek olarak yaşatılan “*yas günü karalar giyme*” motifi bu hikâyede de karşımıza çıkar. Beyrek’in ölümü üzerine yakınları ağ çıkarıp kara giyer; figan ederek ölüye ağlar. Beyrek’in atının kuyruğu kesilir.

b. Müşavere:

Dede Korkut hikâyelerinin çoğunda gördüğümüz “müşavere”yi bu hikâyede de görürüz.

Aruz, yeğeni Kazan’ın yağmasına katılmayınca beylerini toplayarak yapılacak işleri görüşür. Bu uygulamayı Türk tarihinin derinliklerinde bulmaktayız. Mete, ülke için alınacak kararlarda ülkenin ileri gelenlerini yanına çağırarak müşaverede bulunurdu. Bu uygulama, bizi, Türklerde hür düşünceye saygının ne derece eski olduğu gerçeğine götürmektedir.

c. Mücadele

İncelediğimiz hikâyede dışa dönük mücadele yerine içe dönük bir mücadele ile karşılaşılıyor. İnsanlar savaşçı bir ruha sahiptir. Hayatlarının önemli bir parçasını at oluşturur. Atın Oğuz toplumundaki yeri çok üstündür. Oğuzların kullandığı eşyalar arasında ileride de bahsedeceğimiz gibi savaş aletleri önemli yer tutar. Yurdu ilgilendiren

büyük tehlikeler karşısında birleşen Oğuzların hazarda kimi zaman ferdi veya ailevi kavgalar ettiği olmuştur. Bu hikâyede, mücâdeleye hazırlanmak günlerce sürer, atlar koşturulur, borular çalınır, kösler vurulur.

“Cemi bigler bindi. Kazanın konur atın çektiler bindi. Borı çalındı, kös urıldı. Gice gündüz dinediler yortma oldu.” (s.120)

“Alaylar bağlandı, koşunlar düzeldi, borular çalındı, tavullar döğildi. Aruz Koca meydanda at depdi.” (s. 120)

Mücadele esnasında beyin ve kumandanın ölmesiyle, mücadelenin sona ermesi dikkat çekicidir. Burada, Kazan, dayısı Aruz’u öldürür. Bunu gören Aruz’un beyleri atlarından inip Kazan’dan af diler.

d. Aile

Türkler, tarih boyunca ülkenin temel direği olan aileye son derece önem vermişlerdir. Zira aile bir ocaktır. Ocağın varlığı, dumanının tütmesi devletin bekâsına delâlettir. Türklerde pederi aile yapısı vardır. Yani baba eşi ve çocukları arasında demokratik bir velâyete sahiptir. Bu hikâyede baba, oğul, gelin, hanım, kız bir arada bulunmaktadır.

“Beyregün babasına anasına haber oldu. Ağ ivi iliginde şiven kopdı. Kaza benzer kızı gelini ağ çıkardı kara giydi.” (s. 119).

Kaşgarlı Mahmut, burada da gördüğümüz gibi bir arada oturan aileye “Türkün” demektedir (Divanü Lügati’t-Türk; C.I 441-442, C. II, 209).

Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları’nda eski Türklerde ailenin dört derecesi olduğunu söyler: Boy (aile adı), so (amcazade, dayızade, halazade, teyzezade) Türkün ve bark (gençlerin yeni kurdukları ev) (Gökalp, 1970; 159-160).

Hikâyemizde bunlardan bazılarını bulmaktayız. Aruz’un beylerinden Emen, Alp Rüstem, Dölek Evren gibi beylerin her biri bir boy sahibidir. Ayrıca Kazan’ın kardeşi Kara Göne ile Kazan’ın beylerinden Ters Uzamış’ı, Ense Kocaoğlu Okçı’yı ve Beyrek’i de bunlara katabiliriz. Ayrıca Aruz ile onun yeğenleri Kazan ve Kara Göne arasında soy beraberliği vardır. Aruz’un damatları Beyrek’i, Kazan’ın da

dayısı Aruz'u öldürmesi akrabalık bağlarının Oğuz boylarında bozulmaya başladığını göstermektedir (Kaplan, 1985; 65)

4. MADDİ UNSURLAR

Hikâyedeki maddi unsurları üç bölümde inceleyeceğiz: Alet ve eşyalar, kıyafetler, hayvanlar. Maddi unsurları incelerken önce tespit ettiğimiz nesnelere sıralayacak, daha sonra bunların bir sentezini yapacağız.

a. Alet ve eşyalar

Altunlu günlük (s. 116), *çadır ortağ dikmek* (s. 117), *kara polat kılıç* (s. 118), *“demir başlıklı miğfer”* (s. 118), *sünü*, *“mızrak”* (s. 118), *kargu “mızrak yapılan kamış”* (s. 118), *borı*, *kös* (s. 120), *kalkan* (s. 120).

b. Kıyafetler

Kaftan (s. 118), *eğni berk demir ton* (s. 118), *cübbe* (s. 118), *sarık* (s. 119).

c. Hayvanlar

Deve, kaytaban, buğra at, aygır koyun, koç kaz (-a benzer kız)

Görülüyor ki, Oğuz Türkleri, atlı, göçebe kültürünün gereği olarak hayvana son derece önem vermişlerdir. Buna bağlı olarak gerek kıyafetler, gerekse kullandığı alet ve eşyalar bu hayat tarzının tabii bir sonucudur.

5. MANEVİ UNSURLAR

a. İnsanların karakteristik yapıları

Oğuz boylarında hâkim olan kanun töre kanunudur. İnsanların karakteristik yapılarını dürüstlük, adâlet, yardımlaşma. Merhamet gibi hususlar belirler. Bunun dışında hareket eden toplumca horlanır ve hakir görülür.

Hikâyemizde bu tarzda bazı bilgiler bulabiliriz.

Aruz, Beyrek'i yanına çağırarak, kendisinden, Kazan'a baş kaldırmasını ister. O da nimetini yediği yere ihanet etmek istemez, uğruna baş koyduğunu ifade eder.

Bunun sözlerini yukarda “*Yemin Sözleri*” bahsinde aktarmıştık.

İnsanı aldatarak tuzağa düşürmek yiğitliğe yakışmayan bir harekettir.

“Kavat men bu işi tuysam sana böyle gelir miyidim. Aldayuban er tutmak avrat işidir. Avratundan mu öğrendün sen bu işi kavat” (s. 118).

Oğuz toplumunda kişi gururuyla oynandığında atının kuyruğunu keser.

“Yigitlerüm yirünüzden örü turun. Ağ boz atumun kuyruğun kesün.” (s. 118).

“Ağ boz atınun kuyrugun kesdiler” (s. 119)

İnsanlar vasiyete değer verir. Ölenin son sözlerini mutlaka yerine getirilir.

Aruz, dediğini yapmayan Beyrek'i sağ uyluğundan yaralar. Öleceğini anlayan Beyrek; *“Menüm kanum Aruz'a koymayasun”* (s. 119) diyerek Kazan'a vasiyette bulunur. Kazan da sonuçta Aruz'u öldürür.

b. İnanç

Hikâyede rastladığımız Oğuz boyları Müslüman'dır. Bunu, *Allah, Muhammed, mushaf, şükür, behişt, Kâdir* gibi sözlerden anlıyoruz.

6. TIPLER

Hikâyenin şahıs kadrosu oldukça kabarıktır. Tabii ki bunların hikâye içinde aldığı roller farklıdır. Ön planda olan tipler; Kazan, Aruz ve Beyrek'tir.

Yurdu idare eden İç Oğuz'dur. İç Oğuz'un beyi ise Kazan'dır. Kazan adalet ve doğruluktan ayrılmayan ve her zaman mazlumun yanında yer alan biridir.

Kazan'ın dayısı Aruz, Dış Oğuz'un beyi olup ihtiraslı ve aceleci bir tiptir. Kazan'ın tertiplediği yağmaya katılmadığını gururuyla oynanmış telakki ederek ona baş kaldırır. Kendisine yardımcı olmak istemeyen Beyrek'i öldürür. Beyrek ise, Dış Oğuz'un damadıdır. Kazan'ın beyidir. Sözüne sadık ve Kazan'a son derece bağlı biridir. Kazan'ın beyleri Ense Kocaoğlu Okçı, Ters Uzamış, Kılbaş ve kardeşi Kara Göne'dir. Aruz'un beyleri ise, Emen, Alp Rüstem, Dölek Evren'dir.

Hikâyede yer alan diğer tipler kız, gelin, oğlan ve Aruz'un oğlu Basat'tır.

Tiplerin herhangi bir olağanüstü vasfı yoktur. Bir başka deyişle bizlere reel hayattan izler yansıtmaktadırlar.

7. ZAMAN ve MEKAN

Tahlilini yapmaya çalıştığımız hikâyede zaman ve mekâna ait bilgiler maalesef doyurucu değildir.

Zaman: Hikâyedeki "mushaf üzerine and içmek, günahın Muhammed Mustafa'ya bağışlaması ve Kâdir (Allah)" gibi sözlerden hareket ederek zamanın İslamiyet'ten sonraki bir devreye ait olduğu neticesine varıyoruz.

Mekâna ait olarak "Ala Tağ, akındılı görklü su" gibi sözler bize kısmen bilgi vermektedir. Dede Korkut kitabındaki hikâyelerde bulduğumuz malzemelerden hareketle olayın geçtiği ve Oğuz boylarının yaşadığı yer olarak Doğu Anadolu bölgesi karşımıza çıkar. Buradaki Ala Tağ ve akındılı görklü su sözleri, sözü edilen hayvanlara ve hikâyenin dil özelliğine bakarak mekânın Doğu Anadolu ve Azerbaycan bölgeleri olduğu hükmüne varabiliriz.

Dede Korkut hikâyeleri pek çok kültürel değerleri ihtiva eden zengin bir kaynak hüviyetindedir. Burada ben, on iki hikâyeden birisini, muhtelif unsurlarıyla ele alıp, tahlil etmeye çalıştım. Diğer hikâyelerin de aynı şekilde tahlilini yapıp, bu şekilde bütününe gitmek elbetteki mümkündür. Bunun yanında hikâyeler kapsadığı muhtelif konular

itibariyle de ayrı ayrı incelemelere tâbi tutulur ve böylelikle kültürümüz için önemli hizmet gerçekleştirilebilir. Dileğim, bu gibi çalışmaların bir an önce yapılması ve artmasıdır.

Kaynakça:

AÇIKGÖZ, Saim, (Aralık 1963), *Düğün ve Yağma Geleneği*, Türk Folklor Araştırmaları, C. VIII, S. 172.

Divanü Lügati't-Türk Tercümesi, (1941), C. III, Ankara.

ERGİN, Muharrem (1964), *Dede Korkut Kitabı, Metin Sözlük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara.

İNAN, Abdülkadir, (1987), *Makaleler ve İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.

KAPLAN, Mehmet, (1985), *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, Dergâh Yayını,, İstanbul.

ÖGEL, Bahaeddin, (1971), *Türk Mitolojisi*, Selçuklu Tarih ve medeniyeti Enstitüsü Yayını, Ankara.

ÖZTELLİ, Cahit, "Yağma Geleneği", *Türk Folklor Araştırmaları*, C. VIII, S. 167, Şubat.1963.

URAZ, Murat, (1967), *Türk Mitolojisi*, İstanbul.

Ziya Gökalp, (1970), *Türkçülüğün Esasları*, (Haz. Mehmet KAPLAN), İstanbul.

Ziya Gökalp, (1974), *Türk Medeniyeti Tarihi*, Türk Kültürü Yayını, İstanbul.